

کتابخوانی از منظر اسلام؛ فرآیندی هویت‌ساز و تمدن‌پرور

با نگاهی ژرف‌تر به مبانی قرآنی و روایی می‌توان دریافت که کتابخوانی عمیق از منظر اسلام، فراتر از یک سرگرمی یا کسب اطلاعات صرف و یک فرآیند «هویت‌ساز»، «بصیرت‌بخش» و «تمدن‌پرور» است.

با نگاهی ژرف‌تر به مبانی قرآنی و روایی می‌توان دریافت که کتابخوانی عمیق از منظر اسلام، فراتر از یک سرگرمی یا کسب اطلاعات صرف و یک فرآیند «هویت‌ساز»، «بصیرت‌بخش» و «تمدن‌پرور» است. کتاب، به انسان «بصیرت» می‌بخشد، یعنی توانایی دیدن لایه‌های عمیق‌تر واقعیت، تمییز حق از باطل و شناخت مسیر رستگاری. کتاب در هیاهوی شتاب زده جهان امروز که سیلی از اطلاعات ناهمگون، اذهان را بمباران می‌کند و سطحی‌نگری، چون مهی غلیظ، چشم انداز فکری را تاریک می‌سازد، کمتر چیزی به اندازه «کتاب» می‌تواند لنگرگاه فکری و پناهگاه معرفتی انسان باشد. هفته کتاب و کتابخوانی، نه صرفاً یادبودی تقویمی برای یک سنت فرهنگی، بلکه فراخوانی عمیق برای بازاندیشی در جایگاه بنیادین «خوانش» و «دانش» در حیات فردی و جمعی است. در عصری که تمرکز و تدبیر، کالایی کمیاب گشته، احیای فرهنگ اصیل کتابخوانی، بیش از پیش به یک ضرورت حیاتی بدل شده است. اما این ضرورت، ریشه‌هایی به قدمت نخستین فرمان وحیانی دارد، آنجا که پروردگار متعال، آغاز رسالت پیامبر اکرم(ص) را با «اقْرَأْ يَاسْمُ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ» (علق/ ۱) رقم زد. این فرمان، نه تنها سرآغاز یک نبوت، بلکه منشور حرکت تمدن‌ساز اسلامی بر مدار «قرائت»، «شناخت» و «خردورزی» بود. در همین خصوص رضا ملازاده یامچی، پژوهشگر دینی، یادداشتی در اختیار ایکنا قرار داده است که در ادامه می‌خوانیم؛

چالش امروز این است که چگونه می‌توان با الهام از مبانی ژرف قرآنی و سیره نورانی معصومین(ع)، کتابخوانی را از یک فعالیت صرفاً تفننی یا آموزشی، به یک رکن اساسی در هویت‌سازی فردی و اجتماعی و ابزاری برای تعالی روحی و فکری ارتقا بخشید؟ این یادداشت می‌کوشد تا با واکاوی مفهوم «قرائت» در متن وحی و سنت، چگونگی دستیابی به جامعه‌ای خردمند و متدبر را تبیین کرده و به این پرسش بنیادین پاسخ گوید که با توجه به چالش‌های معرفتی و روان‌شناختی عصر حاضر، چه نسبتی میان کتابخوانی عمیق و «بصیرت‌افزایی» از منظر اسلام وجود دارد و چگونه می‌توان این نسبت را در جهت تقویت «تاب‌آوری روانی» و «تعالی فکری» افراد جامعه به کار بست؟

واژه «قرائت» و مشتقات آن در قاموس قرآن کریم، فراتر از معنای تحت‌اللفظی خواندن است و بار معنایی عمیقی از تأمل، تدبیر، فهم عمیق و تحصیل آگاهی را در بر دارد. نخستین خطاب الهی به خاتم پیامبران، اقرا بود، فرمانی که نشان از جایگاه محوری خوانش (نه صرفاً قرائت سطحی) در رسالت نبوی و اساس شکل‌گیری تمدن اسلامی دارد. علامه طباطبایی در تفسیر المیزان، ذیل آیه شریفه «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ»، بر این نکته تأکید دارد که این امر «خواندن مطلق است، نه صرفاً خواندن قرآن، یعنی آنچه را که قابل خواندن است، به نام پروردگارت بخوان.» این تفسیر، دایره «قرائت» را به گستره نظام هستی و آیات تکوینی خداوند نیز تعمیم می‌دهد.

قرآن کریم انسان را به کرات به مطالعه و تفکر در آفاق و انفس دعوت می‌کند تا پرده از حقایق بردارد: «أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالًا؟» (محمد/ ۲۴) و «سَتَرْنَاهُمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ» (فصلت/ ۵۳). آیت الله جوادی آملی در تفسیر تسنیم، ذیل این آیات، «تدبیر» را فراتر از تفکر اولیه و به معنای «غور در عمق پیام» معرفی می‌کند. از این منظر، هر آنچه که به دانش انسان بیفزاید، او را به «بصیرت» می‌رساند و در مسیر شناخت حقایق هستی یاری می‌کند، در دایره شمول «کتاب» و «قرائت عمیق» قرار می‌گیرد و این «قرائت» است که انسان را از ظواهر به بواطن و از کثرات به وحدت رهنمون می‌سازد.

سنت معصومین(ع) و ترویج فرهنگ «تحصیل بصیرت»

سیره عملی پیامبر اکرم(ص) و ائمه اطهار(ع)، گنجینه‌ای بی‌بدیل برای درک اهمیت «تحصیل بصیرت» از طریق کتاب و مطالعه است. حدیث گرانقدر نبوی «اطلبوا العلم ولو بالعين» نه تنها بر وجوب علم‌آموزی تأکید دارد، بلکه گستره و دامنه آن را فراتر از مرزهای جغرافیایی و فرهنگی معرفی می‌کند. کتاب، مهم‌ترین بستر نگارش و انتقال این علم است.

امام علی(ع) در نهج البلاغه، با تعابیر بلند و دلنشین، جایگاه کتاب را تبیین می‌فرماید: «الْكِتَابُ بَسَاتِينُ الْعُلَمَاءِ» (کتاب‌ها، باغ‌های دانشمندان اند) و «خير جليس في الزمان كتاب» (بهترین هم‌نشین در این زمانه، کتاب است) (نهج البلاغه، حکمت ۳۳۲). این تعابیر، کتاب را به مثابه یک دوست، یک استاد و یک پناهگاه معرفی می‌کنند که در خلوت و انزوا، انسان را به اوج دانش و بصیرت می‌رساند، همچنین، روایات متعدد شیعی، بر نگارش علم، حفظ آن و انتقال میراث علمی تأکید دارند. امام صادق(ع) می‌

فرمایند: «اكتبوا، فإنکم لا تحفظون إلا بالکتاب» (بنویسید، زیرا شما حفظ نمی کنید مگر با نوشتن) این روایات، همگی گواه بر اهمیت بی بدیل «کتابت» و «قرائت» در سیره معصومین(ع) هستند که منجر به تولید علم و نشر دانش می شود.

با نگاهی ژرف تر به میانی قرآنی و روایی می توان دریافت که کتاب خوانی عمیق از منظر اسلام، فراتر از یک سرگرمی یا کسب اطلاعات صرف و یک فرآیند «هویت ساز»، «بصیرت بخش» و «تمدن پرور» است. کتاب، به انسان «بصیرت» می بخشد، یعنی توانایی دیدن لایه های عمیق تر واقعیت، تمیز حق از باطل و شناخت مسیر رستگاری. این بصیرت، پایه و اساس «تفکر نقاد» و «تدبر عمیق» است که قرآن کریم بارها انسان را به آن فرا می خواند. آیت الله مکارم شیرازی در تفسیر نمونه، ذیل آیات مربوط به تعقل، بر این نکته تأکید دارد که عقل، زمانی به کار می افتد که انسان اهل مطالعه و غور در مسائل باشد تا به بصیرت برسد.

در دنیای امروز که با سرعت سرسام آور تغییرات، انفجار اطلاعات و فست فود فرهنگی مواجهیم، کتاب خوانی عمیق، ابزاری قدرتمند برای مقابله با سطحی نگری و از دست دادن عمق است. این نوع خوانش، به انسان کمک می کند تا روایت های مختلف را نقد کند، از دام پیش فرض ها و قالب های ذهنی رها شود و با نگاهی تحلیلی به مسائل پیچیده اجتماعی، فلسفی و حتی روان شناختی بپردازد.

با رویکردی روان شناختی، می توانیم تحلیل کنیم که کتاب خوانی چگونه به تقویت تاب آوری روانی کمک می کند. در مواجهه با چالش های روانی ناشی از زندگی مدرن، مطالعه کتبی که میانی آرامش روحی را از منظر دینی و روان شناختی اسلامی تبیین می کنند (مانند کتب اخلاقی و عرفانی که بر صبر، شکر، توکل و رضا تأکید دارند)، می تواند به افراد کمک کند تا با اضطراب ها و فشارهای زندگی به شکلی سازنده تر کنار بیایند. اینجاست که کتاب از یک وسیله سرگرمی به ابزاری برای خودسازی، خودشناسی و حتی «درمان معنوی» تبدیل می شود. کتاب، افق های جدیدی از معنا را پیش روی انسان می گشاید و در مواجهه با پوچی ها و ناکامی ها، لنگرگاهی برای روح خسته انسان فراهم می آورد.

همچنین، تمدن اسلامی از همان آغاز بر مدار کتاب و قلم شکل گرفت. مساجد، اولین مراکز آموزش و کتابخانه ها، اولین پایگاه های نشر علم بودند. بیت الحکمه، نماد اوج این نهضت علمی بود. میراث عظیم علمی مسلمانان، حاصل «قرائت»، «نگارش» و «حفظ دانش» از طریق کتاب است. برای احیای تمدن نوین اسلامی در عصر حاضر، چاره ای جز بازگشت به این ریشه های معرفتی و ترویج مجدد فرهنگ عمیق کتاب خوانی و «بصیرت افزایی» نداریم. کتاب، پل ارتباطی نسل ها با گذشته پربار خود و چراغ راه آینده و این، استراتژی شناختی است که منجر به افزایش بهزیستی و تاب آوری در برابر مشکلات می شود.

شاید این شبهه مطرح شود که در عصر انفجار اطلاعات و گسترش بی سابقه رسانه های نوین، آیا کتاب خوانی سنتی هنوز جایگاه خود را حفظ کرده است؟ پاسخ این است که بله، جایگاه کتاب نه تنها کم رنگ نشده، بلکه اهمیت آن دوجندان گشته است و به یک ضرورت حیاتی تبدیل شده است. رسانه های نوین، عمدتاً به انتقال اطلاعات سریع و گاه سطحی می پردازند، در حالی که کتاب، فرصت تفکر عمیق، تحلیل دقیق و درگیری فکری با یک موضوع را فراهم می کند. کتاب، امکان غور در مباحث و رسیدن به درک جامع و بصیرت را می دهد که رسانه های سطحی از آن عاجزند و به عبارتی، رسانه ها می توانند خبر بدهند، اما کتاب بصیرت و حکمت می بخشد.

از سوی دیگر، کتاب به عنوان یک منبع موثق و مستند، از اعتبار بالاتری برخوردار است. در حالی که اخبار و اطلاعات شبکه های اجتماعی ممکن است از دقت کافی برخوردار نباشند و با اطلاعات نادرست، به سطحی نگری معرفتی دامن بزنند، کتاب های معتبر، حاصل سال ها پژوهش و تعمق هستند و می توانند مرجع قابل اتکایی برای جویندگان دانش باشند. در این میان، وظیفه ماست که به مخاطبان بیاموزیم چگونه در اقیانوس اطلاعات، به سراغ منابع عمیق و اصیل بروند و نه هر نوشته ای را کتاب بخوانند.

در نهایت، می توان اذعان داشت که کتاب و کتاب خوانی عمیق، نه یک انتخاب صرف، بلکه یک ضرورت انکارناپذیر برای انسان جوئی حقیقت در هر عصری است. از منظر قرآن کریم، فرمان «اقرا»، آغازین برای پیمودن مسیر شناخت، بصیرت افزایی و تعالی است و سیره معصومین(ع)، کتاب را بهترین هم نشین و ابزار رسیدن به حکمت معرفی می کند. کتاب خوانی، فرآیندی است که هویت فردی را شکل می دهد، تفکر نقاد را پرورش می دهد و سنگ بنای تمدن سازی را تشکیل می دهد. در دنیایی که سرعت، سطحی نگری و پراکندگی ذهنی چالش اصلی انسان مدرن است، بازگشت به کتاب و تعمیق فرهنگ مطالعه، تنها راه نجات از گمراهی های معرفتی و دستیابی به آرامش و بصیرت حقیقی است.

نسبت میان کتاب خوانی عمیق و بصیرت افزایی، نسیتی بنیادین است که به تقویت تاب آوری روانی و تعالی فکری افراد جامعه منجر می شود. این بال های آگاهی، امکان پرواز در سپهر دانش و معنا را فراهم آورده و انسان را در مسیر بی انتهای کمال و خردورزی یاری می رساند. پس هفته کتاب و کتاب خوانی، فراخوانی است برای در آغوش کشیدن دوباره این یار مهربان، بال

گشودن در آسمان آگاهی و پرواز در مسیر بی انتهای تعالی. باشد که همواره قرائت گرانی هوشمند و تدبرکنندگانی ژرف اندیش باشیم.

منابع:

۱. قرآن کریم: سوره علق، آیه ۱؛ سوره محمد، آیه ۲۴؛ سوره فصلت، آیه ۵۳
۲. طباطبایی، سید محمدحسین (علامه): المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم. (ذیل آیه «اقرأ باسم ربك الذي خلق» (علق: ۱)؛ ج ۲۰، ص ۳۳۵)
۳. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران: تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه. (ذیل آیات سوره علق و محمد؛ ج ۲۱، ص ۲۴۲) (ذیل آیات مربوط به تعقل))
۴. جوادی آملی، عبدالله (آیت الله): تفسیر تسنیم. قم: مرکز نشر اسراء. (ذیل آیات سوره علق و فصلت؛ ج ۵۲، ص ۳۴۰) (ذیل مفهوم تدبر))
۵. سید رضی، محمد بن حسین (گردآورنده): نهج البلاغه. (خطبه ها، نامه ها و حکمت ها). (حکمت ۱۴۷: «العلم نورٌ یقذفه الله فی قلب من یشاء»؛ حکمت ۳۳۲: «الکُتُبُ بَسَائِینُ الْعُلَمَاءِ»، «خیر جلیس فی الزمان کتاب»)
۶. مجلسی، محمدباقر (علامه): بحارالانوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. بیروت: دار إحياء التراث العربی. (ذیل ابواب علم و فضیلت آن؛ ج ۱، ص ۱۷۷: حدیث «اطلبوا العلم ولو بالصین»)
۷. کلینی، محمد بن یعقوب: اصول کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه. (باب فضل علم؛ ج ۱، ص ۵۲: حدیث «اكتبوا، فإنکم لا تحفظون إلا بالکتاب»)

ایکنا